

MESTNO PLEMSTVO V SLOVENJ GRADCU
MED 13. IN 15. STOLETJEM*Tone RAVNIKAR*Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: tone.ravnikar@guest.arnes.si*Aleš MAVER*Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: ales.maver@um.si

IZVLEČEK

Članek obravnava navzočnost plemstva v srednjeveškem Slovenj Gradcu in v tem okviru tiste plemiške družine, ki so v mestu krajši ali daljši čas bivale v 14. in 15. stoletju. Kot drugod je tudi v Slovenj Gradcu predvsem plemstvo kmalu prepoznalo dobrodošel poligon za uresničevanje svojih gospodarskih, pa tudi političnih ambicij. Njegova navzočnost se v mestu začenja očitneje kazati v prvih desetletjih 14. stoletja, čeprav prva plemiška bivališča, t. i. stolpi, gotovo nastanejo že v prejšnjem stoletju. Najizrazitejši pečat vtisnejo Slovenj Gradcu med plemiči rodbini Muttlov in Trappov ter z Gorenjskega priseljeni Janez iz Loke, ustanovitelj meščanskega špitala. Le za člane družine Muttlov je sicer izpričano, da so opravljali meščanske funkcije in bili torej slovenjgraški meščani. Čeprav bi bilo v omenjenih plemičih pretirano videti zametke mestnega patriciata, so gotovo najodločilneje oblikovali mestno zgodovino v 14. in 15. stoletju.

Ključne besede: Slovenj Gradec, plemstvo v srednjeveških mestih, plemiški stolpi, patriarh Bertold II., Janez iz Loke, rodbina Mutt, rodbina Trapp

NOBILTÀ URBANA A SLOVENJ GRADEC TRA IL DUECENTO
E IL QUATTROCENTO

SINTESI

L'articolo tratta la presenza nobiliare nella città medievale di Slovenj Gradec come pure di quelle famiglie nobiliari che qui vissero un soggiorno più o meno lungo nei secoli XIV e XV. Come altrove, anche a Slovenj Gradec la nobiltà riconobbe presto che avrebbe potuto trattarsi di una interessante possibilità per realizzare le proprie ambizioni economiche oltre che politiche. La sua presenza in città incomincia a essere più evidente nei primi decenni del Trecento sebbene i primi insediamenti nobiliari, le cosiddette torri (stolpi) erano sicuramente presenti nel secolo precedente. L'impronta maggiore a Slovenj Gradec

venne data dalle famiglie nobiliari Muttl e Trapp e dal Janez di Loka, proveniente dalla Alta Carniola (Gorenjska), il fondatore dell'ospedale cittadino. Solamente per i membri della famiglia Muttl è attestato che svolsero funzioni borghesi ed erano quindi cittadini borgesesi del Slovenj Gradec. Sebbene sarebbe esagerato vedere in questi nobili gli esordi dell'aristocrazia cittadina hanno sicuramente formato in maniera decisiva la storia della città nei secoli XIV e XV.

Parole chiave: Slovenj Gradec, nobiltà nelle città medievali, torri nobiliari, Bertoldo di Andechs-Merania, Janez di Loka, famiglia Muttl, famiglia Trapp

UVOD¹

Za srednjeveški čas upravičeno velja, da je najbolj naravna in logična, pa tudi najbolj »srednjeveška« naveza tista plemiča in njegovega gradu. To je naveza, ki je v glavah ljudi utrjena vsaj tako kot podoba viteza na konju s sulico in mečem. Vendar sta obe podobi vsaj toliko napačni kot točni. Enako, kot si ni mogel vsak, ki je veljal za plemiča, privoščiti bojnega konja in so se mnogi zato borili kot pešci, so tudi mnogi plemiči zelo hitro poiskali svoje bivališče v mestih, ki so jim ponujala ne samo več udobja, kot so ga lahko nudili kamniti, prepisni in utrdbam podobni srednjeveški gradovi, temveč so jim sočasno ponujala mnogo več možnosti za delovanje. Srednjeveška mesta se po tipajočem zgodnjem obdobju zelo hitro uveljavijo ne le kot obrtna in trgovska središča, kar je nedvomno njihova osrednja vloga, temveč tudi kot upravna in sodna središča ter mnoga še kot sedeži cerkvene uprave. Omenjeno seveda ne pomeni, da se je plemstvo v mestih pomeščanilo, prevzelo status meščanov ali kaj podobnega. Nasprotno. Praviloma so plemiči tudi v mestih obdržali poseben, iz mesta izločen položaj. Le redko jih najdemo naštetje med meščani ali kot nosilce meščanskih funkcij; njihova bivališča praviloma niso imela statusa meščanskih hiš. Kljub temu je njihova vloga v ritmu in utripu mesta velika.

Navedeno ne velja samo za večja mesta, ki jih v Sloveniji niti ni, temveč tudi za manjša, ki se zelo hitro uveljavijo kot pomembna lokalna središča (prim. denimo za Maribor Mlinarič, 2006a, 2006b in 2016 in Ravnika, 2006; za drugačno piransko okolje gl. Mihelič, 2015 in 2017). In pri tem Slovenj Gradec ne predstavlja nikakršne izjeme. Prisotnost plemstva v mestih je splošno gledano mogoče razdeliti na tri vrste: občasno prisotno plemstvo, ki ga v mestu najdemo le redko in ki ga predstavljajo pripadniki višjega plemstva (največkrat imamo opravka z mestnim gospodom) in tisto plemstvo, ki v mesto po navadi pride v spremstvu svojega plemiškega seniorja po sodnih, upravnih, vojaških in

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa *Preteklost severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom* št. P6-0138, ki ga financira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije.

drugih opravkih. Kot posebno podskupino slednje smemo obravnavati lokalno plemstvo, ki je imelo bivališče na gradovih v sorazmerni bližini in se je tudi zaradi tega v mestu znašlo večkrat, navadno vsaj še ob velikih semanjih dneh. Takšen primer so v Slovenj Gradcu npr. plemiči iz Dravograda, Guštanja itd.

Drugo vrsto v mestu prisotnega plemstva predstavljajo pripadniki tiste družine/tistih družin, ki so bivale na mestnem gradu in opravljale službe upraviteljev, gradiščanov. V virih jih najdemo omenjene kot *verweserje*, *burggrafe* ipd. Seveda se velikokrat zgodi, da te funkcije opravljajo pripadniki rodbin s sosednjih gradov in je tako v nekem trenutku prisotnost takšne rodbine ali vsaj konkretnega posameznika v mestu stalnejša.

Tretjo skupino plemstva predstavljajo sledenjič tiste rodbine, ki se preselijo v mesto, si v njem zgradijo svoje bivališče, ki pravno formalno sicer ni del naselbine in ki ga viri praviloma označujejo kot stolp ali podobno, njihova vloga v utripu mesta pa je, kljub temu, da imamo praviloma opravka z (naj)nižjim plemstvom, vendarle stalnejša in občutnejša. Ta tretja skupina je tista, ki se ji bomo najbolj posvetili. Seveda pa ni mogoče govoriti o plemstvu in njegovi vlogi v mestu, ne da bi upoštevali in obravnavali pripadnike vseh skupin.

Slovenj Gradec je eno od tistih mest, ki nosi (slovenski) kastelonim že v imenu. Že to dejstvo nam pove, da je bila prepletenost mesta in njegovega gradu tesna od samega začetka in da je mesto, vsaj do neke mere, nastalo zaradi gradu. Spričo tega bomo v tem kratkem pregledu morali na kratko obravnavati vse plemstvo, čeprav se bomo najbolj osredotočali na t. i. mestno plemstvo.

SLOVENJ GRADEC DO KONCA ANDEŠKE NADOBLASTI

Na začetku naj v kratkih črtah obnoviva dokaj dobro poznano zgodbo lastnikov Slovenj Gradca. Prvi znani lastniki ozemlja so bili iz rodu Askvinov. Med njimi je po imenu poznani Slovenjgradčan Weriant de Grez, ki se omenja v listinah s konca 11. stoletja in iz 12. stoletja ter se kot prvi imenuje po gradu nad Starim trgom (gl. Gradivo III, št. 395, l. 5. 1091 in št. 402, začetek decembra 1093; Gradivo IV, št. 20 in 373). O osebi Werianta de Grez na tem mestu ni mogoče povedati vsega, opozoriva naj le na to, da je bil očitno na čelu rodbine, ki jo je kronist tistega časa označil za najmogočnejšo na vsem Koroškem in ki »*se ji nihče od smrtnikov ne upa postaviti po robu*« (Gradivo III, št. 417). Hkrati je bil dedni odvetnik krške škofije, kar je funkcija, ki ga nedvomno povezuje s t. i. Heminim rodom. To nalogo je opravljal do okoli leta 1130, ko mu jo z razsodbo odvzame kralj in (od leta 1133) cesar Lotar II. (Gradivo IV, št. 373). Weriant nastopa v obeh listinah iz 11. stoletja skupaj s koroškim grofom Engelbertom Spanheimskim, ko najprej priča v Spanheimovi ustanovni listini za šentpavelski samostan, nato pa slednjemu podeli še nekaj svojih posesti pri Selnici pri Mariboru. Ta naveza se že v naslednji generaciji Spanheimov pretrga, saj najdemo Askvine v hudem sporu in spopadu z njimi. Posebej dejavno nastopa v tem sporu grof Bernard, ki uspe Askvine pregnati tako iz njihovih podravske kot tudi mislinjske posesti (podrobno o tem Štih, 2003, 63 s.). Bernard Spanheim je bil poročen s Kunigundo Traungavsko, hčerjo štajerskega mejnega grofa. Ko je postalo jasno, da bo njun zakon ostal brez otrok in ko se je grof skupaj s svojim kraljem Konradom leta 1147

odpravil na križarski pohod, je pred odhodom sestavil oporoko, v kateri je svoje obširno ozemlje zapustil nečaku po ženini strani, se pravi Otokarju III. Traungavcu. Na ta način preideta v traungavske, tj. štajerske roke tudi Mislinjska dolina in njen osrednji grad, Gradec. A Traungavci so imeli Slovenjgraško v posesti le kratek čas. Ni povsem jasno, kdaj in na kak način so ga izgubili v korist grofov Andeških. Verjetno se je to zgodilo okoli leta 1164 ali ob ali kmalu po smrti Otokarja III. (Kosi, 2008, 135). Čas andeških grofov v zgodovini gradu in kasneje tudi kraja predstavlja prvo dobo hitrega razvoja.

Preden se podamo v andeški čas Slovenjgraškega, moramo izpostaviti, da se v zvezi s Spanheimi pojavi tudi prvo ime ministeriala, imenovanega po Slovenj Gradcu. To je bil »*Oto de Grace*«, ki ga v listini, nastali pred 1122, najdemo v spremstvu spanheimske grofice Rikarde (Gradivo IV, št. 17).² O spanheimski posesti Mislinjske doline priča sočasno posest, ki jo imajo ob potoku Selčnica gospodje Trušenjski in ki so jo dobili od Bernarda Spanheimskega leta 1147 (Gradivo IV, št. 238 in 477).

S Traungavci kot novimi gospodarji Slovenjgraškega v dolino pridejo novi ministeriali. Poimensko nam je poznan »*Henrik de Graz*«, ki je med letoma 1143 in 1164 prodal vetrinjskemu samostanu štiri kmetije v Rožu na Koroškem. V tej listini je označil mejnega grofa Otokarja III. Traungavca kot svojega gospoda (Gradivo IV, št. 189). Glede na to, da leži posest, ki jo podeljuje, na Koroškem in da je tudi celotni kontekst listine povsem koroški, moremo domnevati, da je omenjeni Henrik spadal med nekdanjo spanheimsko ministerialiteto, ki je pripadla Traungavcem skupaj s posestmi. Za Henrika vemo, da je imel brata z imenom Markvard. Morda sta bila tudi Oton in Henrik Slovenjgraška v sorodu. Že takoj pa omenimo, da se isto ime, Henrik, med slovenjgraško ministerialiteto pojavlja nato ponovno v 13. stoletju, ko se v viru iz okoli leta 1225 pojavi andeški ministerial s tem imenom (Gradivo V, št. 432). Njegovega istoimenskega sina (vnuka?) najdemo naštetega še med pričami skupaj z (aufensteinskim?) gradiščanom Pilgrimom leta 1299, ko se nahajata v Vuzenici v spremstvu Konrada Aufensteinskega in njegove žene Aleyze (Petteneegg, 1875, Urkundenbuch, št. VII). Ali je mogoče med obema domnevati sorodstvene povezave (prim. Kosi, 2008, 137)?

Ob Henriku v času traungavskega gospodstva poznamo še enega plemiča, ki se imenuje po Slovenj Gradcu. To je »*Bernard de Grez*«, ki je prav tako spadal med slovenjgraško ministerialiteto in opravljal na Slovenjgraškem okrog leta 1170 gradiščanske naloge (Kosi, 2008, 137). Dokaj redko ime Bernard celo namiguje, da je tudi ta plemič spadal med prvotno spanheimsko ministerialiteto in na ta način po letu 1147 prešel pod Traungavce.

Že štiri leta kasneje, kot že nakazano, izvemo, da je Slovenjgraško prešlo pod nove gospodarje, Andeške. Tega leta pride do poravnave med belinjskim samostanom pri Ogleju in savinjskim arhidiakonom Bertoldom, župnikom pri sv. Martinu pri Slovenj Gradcu, v zvezi s sporom, zadevajočim cerkev sv. Pankracija. Do spora naj bi prišlo, ker je istrski mejni grof Bertold III. Andeški pritiskal na arhidiakona in mu preprečeval, da bi poravnal obveznosti pri belinjskem opatu. V spor sta nato posegla celo papeža

2 Listino August Jaksch in za njim tudi Franc Kos datirata v čas okoli 1106, vendar so najnovejše raziskave pokazale, da je lahko nastala kadarkoli pred 1122, ko so Spanhemi postali koroški vojvode (gl. Kosi, 2008, 156).

Sl. 1: Litografija mesta Slovenj Gradec iz okoli leta 1681 (Vischer, 1971).

Aleksander III. in Urban III. Prav slednji navaja, da sta »marchio Histrie et filius eius« protipravno zadrževala omenjeno cerkev (ki je ležala znotraj grajskega kompleksa!) in je nista hotela vrniti samostanu (Gradivo IV, št. 550a; prim. Kosi, 2008, 135). Andeški so Slovenjgraško že od pridobitve obravnavali kot pomembno posest, o čemer priča tudi sporazum med vojvodo Bertoldom IV. in krškim škofom Ekehardom o medsebojnih ženitvah njunih ministerialov na Koroškem, Kranjskem in Slovenjgraškem (Gradivo IV, št. 898). Listina izpričuje na eni strani pomen tega prostora v družinski politiki andeških vojvod, pa tudi poseben položaj, ki ga je imelo Slovenjgraško, saj ni bilo prištevano ne h Koroški ne h katerikoli drugi deželi. Opozarjava še na en pomemben podatek, ki ga lahko rekonstruiramo iz te listine. Ko govori Bertold o svojih ministerialih, govori o ministerialih treh skupin, kranjskih, koroških in – kot o posebni skupini – o ministerialih s Slovenjgraškega. Omenjeno torej predpostavlja obstoj neke, po številu sicer težko opredeljive skupine plemstva, ki se ni prištevata ne med koroško ne med kranjsko ministerialiteto, ki pa je v strategiji družine igrala vendarle dovolj pomembno vlogo, da jo omenjajo kot samostojno enoto.

V ta čas sodi slednjič prva listina, ki izpričuje (sicer posredno, pa vendarle) obstoj neagrarne naselbine. Ob koncu 12. stoletja namreč prvič srečamo ime Slovenj Gradec (Windisch/Windiskin Graze). O tem vprašanju je zelo natančno in z dobrimi argumenti razpravljal Miha Kosi, zato njegovih izvajanj na tem mestu ne bomo ponavljali (Kosi, 2008, 138 ss.). Povzemimo le, da Kosi domneva ustanovitev neagrarne naselbine v času

od prevzema Slovenjgraškega s strani Andeških grofov, se pravi kmalu po letu 1174. »*Theloneum*«, tj. mitnina, ki jo omenja sicer falzificirana, toda vsebinsko nesporna listina, nastala med 1188 in 1204, se tako nanaša na že organizirano trgovanje, ki se je vršilo v Slovenj Gradcu. Omenjeno seveda skoraj gotovo predpostavlja organizirano in tudi pravno urejeno naselbino, kjer prihaja do takšnega trgovanja. Povsem odprto pa ostaja, ali je bil v tem času trg (Slovenj) Gradec že preseljen na novo lokacijo ob sotočju Mislinje in Suhodolnice ali pa so takrat še trgovali na starem mestu pod gradom – v Starem trgu.

V vsakem primeru je čas Andeških obdobij, ko Slovenjgraško zaživi s polnimi pljuči. O hitri rasti naselbine in njenega pomena priča nenazadnje dejstvo, da se je tu leta 1205 zadrževal oglejski patriarh Wolfger (Gradivo V, št. 91), leta 1211 istrski mejni grof Henrik Andeški (Gradivo V, št. 177), leta 1226 pa nato v Slovenj Gradcu prvič najdemo oglejskega patriarha Bertolda V. Andeškega, ki se v naslednjih desetletjih pomembno vpiše v zgodovino mesta in pokrajine (Gradivo V, št. 435). V Bertoldovem spremstvu srečamo večje število njegovih slovenjgraških ministerialov. Kot prvi se leta 1218 omenja neki Wernhard (StUB II, št. 201; gl. Kos, 2005, 370). Leta 1225 se omenja najprej (že zgoraj omenjeni) Henrik, ki ga patriarh izrecno označi kot svojega ministeriala, nato pa se v dveh listinah skupaj omenjata (brata?) Henrik in »*Perengerus de Graeze*« (StUB II, št. 251 in 252), medtem ko je bil njun sorodnik (brat?) najbrž še Albert, morda tudi Ulrik (Kos, 2005, 370). Omenjeni pripadajo najpomembnejšemu rodu slovenjgraških ministerialov, ki so jih Andeški pripeljali s seboj z Bavarskega.

Listina iz leta 1247 nam potem omogoči, da ta seznam še izpopolnimo. Omenjenega leta se namreč v zgornji Savinjski dolini v spremstvu oglejskega patriarha Bertolda iz družine Andeških poleg oglejskega kanonika in slovenjgraškega župnika Crafta³ nahajajo Henrik, Ulrik de Vetzwein⁴ in Oton Wisent, vsi trije označeni kot *ministeriales nostri in Grece* (Gradivo 6/1, št. 38 in 65; StUB III, št. 12 in 66).

Andeško ministerialno plemstvo v Mislinjski dolini je bilo torej dokaj številčno in je bilo verjetno sestavljeno tako iz ministerialov rodbin, ki so jih Andeški podedovali ob pridobitvi Slovenjgraškega, kot iz plemstva, ki so ga pripeljali s seboj. Verjetno že v času patriarha Bertolda, se pravi v prvi polovici 13. stoletja, se je uprava gosposčine spremenila v tem smislu, da sta se ločili gospodarska in vojaška uprava. Ministerialno plemstvo je še naprej opravljalo vojaške naloge, gospodarsko upravljanje gosposčine pa je bilo prepuščeno vicedomom, ki so bili praviloma imenovani iz vrst župnikov pri sv. Pankraciju, se pravi na gradu, ki je bil ravno v tem času predelan tako, da je opravljal tako bivalne kot cerkvene naloge⁵. Prvi poznani vicedom in župnik v eni osebi je ravno Crafto, ki smo ga spoznali v zgoraj navedeni listini. Z njegovo osebo pa je povezana še ena nejasnost, ki jo želimo razrešiti. Dušan Kos v njem domneva tako župnika kot gradiščana, saj je leta 1255 neki Crafto označen kot *castellanum de Greze*, ko od oglejskega patriarha

3 Župnik Crafto se prvič pojavi v listinskem gradu leta 1243, ko je označen kot priča v listini oglejskega patriarha Bertolda za gornjegrajski samostan kot »*Crafto plebanus et vicedominus in Grez*«. (Gradivo V, št. 811).

4 Ledinsko ime v Podgorju pri Slovenj Gradcu. Iz tega je moč sklepati, da je v Podgorju obstajal neki ministerialni sedež, katerega sledovi pa so se povsem izbrisali.

5 Gradivo V, št. 436 (»*in castro Windisch Grez in domo plebani*«). Prim. tudi Stopar, 1993, 89 s.

Gregorja de Montelongo prejme določeno posest v Mislinjski dolini (StUB III, št. 171; Kos, 2005, 370). Toda leta 1284 se Diter Guštanjski poteguje za 17 hub, ki jih je njegova žena Adelajda, vdova po Craftu Slovenjgraškem, imela v pokrajini Slovenj Gradec in glede katerih je potekal spor s patriarhom (StLA AUR, št. 1259c). Ne glede na vse ni verjetno, da bi bil slovenjgraški župnik Crafto poročen. Adelajda je bila gotovo vdova po kastelanu Craftu, ki ni bil istoveten z župnikom. Navedena listina iz leta 1284 je tudi sicer izjemno pomembna za zgodovino kraja, saj najdemo v njej našeto vrsto meščanov, pri nekaterih celo njihov poklic. Tako se omenjajo izdelovalec samostrellov, izdelovalec tunik ipd. Omenjeno seveda priča, da je bila obrtniška paleta v mestu že v drugi polovici 13. stoletja sila pisana, če pa k temu dodamo podatek, da so ravno v tem času tam odprli svojo podružnico florentinski bankirji Frescobaldiji (Žontar, 1932, 21 s.), vidimo, da trditev o zlati dobi mesta v 13. stoletju nikakor ni pretirana.

Župnika Crafta nasledi župnik Bertold, ki je v popisu podelitev dominikanskemu samostanu v Ptujju leta 1272 označen kor »*vicedominus patriarche, plebanus de Windischgretz*« (po Weiss, 2002). Službo gradiščana je pred Craftom, kot kaže, opravljal »*nobilis vir dominus*« Oton iz Dravograda, ki ga vir iz leta 1255 označi kot »*capitaneum contrate de Grezek*«, se pravi, kot glavarja slovenjgraške pokrajine (StUB III, št. 171). Oton se sicer veliko zadržuje na trušenjskih podravske posestvih in tudi v Mariboru, vedno brez navzočnosti slovenjgraškega spremstva, kar govori o tem, da je nalogo glavarja opravljal pogodbeno, njegov interes pa je ostal vezan na družinsko politiko (Kos, 2005, 370). Gradiščanu so bili podrejeni ministrialni plemiči, katerih naloga je bila stražiti grad in trg/mesto.

POJAV NOVEGA PLEMSTVA

Po smrti patriarha Bertolda in s tem po koncu andeškega gospostva se je velik del andeškega plemstva (ne pa vse) odselilo v (zgornještajerski) Gradec, kjer so do začetka 14. stoletja postali meščani in se začeli ukvarjati s trgovino. Na Slovenjgraškem se po drugi strani ob še vedno navzočih članih starih rodbin pojavlja tudi novo plemstvo. Tako pride leta 1284 do obširnega sodnega zbora v Čedadu, ki rešuje vrsto pritožb zaradi razsodb oziroma odločitev oglejskega patriarha Rajmunda. Veliko slednjih se nanaša ravno na slovenjgraško ozemlje. Zakaj je bilo tako, se da seveda lahko razložiti s takratnim položajem patriarha na Slovenjgraškem, saj je bil lastnik tega ozemlja vedno bolj na papirju. V resnici je Slovenjgraško po Bertoldovi smrti prešlo v interesni prostor Ulrika Spanheimskega in po 1269 njegovega naslednika Otokarja II. Přemysla, še pozneje pa Goriško-Tirolskih. Ulrik Spanheimski je pri patriarhu Gregorju dosegel, da mu je leta 1261 podelil Slovenjgraško v fevd. Njegov naslednik Otokar Přemysl tega ni mogel, kljub temu pa se je leta 1275 štel za gospoda Kranjske, (Savinjske) Marke in Slovenjgraškega, kot dokazuje naslov, ki ga je nosil njegov točaj Ulrik Iz Hassbacha (Koropec, 1978, 19; StUB IV, 564 (»*nos Vlricus pincerna de Habspach capitaneus Carniole et Marchie et in Windischgretz*«)). To je seveda omejilo patriarhovo oblast na nekaj, kar je obstajalo le na papirju. Kakorkoli, leta 1284 se v sporu s patriarhom zaradi posameznih posestnih delov na Slovenjgraškem znajdejo poleg Ditra Guštanjskega še Reynpret »*castellanum*

de Windisgrez«, »*dominus Fridericus de Grez, Thomasinus castellanus*« (StLA AUR, št. 1259), Konrad »*de Windisgrez*« (Otošec, 1995, št. 28), »*domino Ottone de Windisgrez*« (Otošec, 1995, št. 29) in Friderik »*Leupacharius*«, ki se pravda s patriarhom tako v zvezi s hišo v Slovenj Gradcu kot zaradi gradu Vrbovec v Savinjski dolini (StLA AUR, št. 1259 in 1259e). Med njimi se najmočneje zapiše v zgodovino Friderik, imenovan Leupacharius⁶. Ta se leta 1293 zaveže patriahu Rajmundu skupaj z Otonom Melexom (Melzom?), Gepowerjem (Rusticus; Kmet) iz Guštanja in Nikolajem, nečakom pokojnega Bernarda iz Slovenj Gradca, da mu bodo služili z določenim številom oborožencev (Otošec, 1995, št. 34). Sočasno z navedenim dogovorom je patriarh dosegel še, da mu je plemič Oton »*de Windisgretz*«, ki je bil med omenjenimi očitno vodilna oseba, obljubil, da ne bo oviral patriarha »*de castro et de burgo de Windisgretz*« (Otošec, 1995, št. 133). Navedeni dogovor med patriarhom in slovenjgraškim viteštvom je posledica upora slednjega proti patriarhu. Ta upor moremo nedvomno povezati z znamenitim uporom koroškega in štajerskega plemstva proti Habsburžanom, ki je potekal med 1291 in 1293. Negotovo stanje med uporom so hoteli slovenjgraški vitezi očitno izkoristiti in so zasedli grad in drugo patriarhovo lastnino. Zaradi tega jih je, kot kaže, doletelo izobčenje. Da bi se ga rešili, so morali prisesti patriarhu zvestobo ter obljubiti, da mu bodo služili s po šestimi oboroženci in v naslednjih desetih letih na svoje stroške branili pokrajino pred vsemi, ki bi ogrožali posesti, dobrine in pravice patriarha oziroma oglejske cerkve. Vsakemu od njih je patriarh naložil še strogo pokoro. Vsi so morali eno leto vsak dan zmoliti 40 zdravamarij in 40 rožnih vencev. Ob petkih so se morali postiti, če pa tega ne bi mogli ali hoteli, so morali ponuditi beraču enako hrano, kot so jo jedli sami, poleg tega pa so morali po povratku v Slovenj Gradec tri zaporedne nedelje stati pri cerkvenih vratih in prositi vsakogar, ki je vstopal, za odpuščanje (prim. Skuk, 1996, 22). Iz teh maloštevilnih ohranjenih listin lahko vendarle nazorno razberemo, kako so se patriarhi ob koncu 13. stoletja intenzivno potegovali za posest Slovenjgraškega. Omenjeno obnovljeno intenzivno delovanje na Slovenjgraškem jim je seveda omogočil katastrofalni poraz Otokarja Přemysla leta 1278 (o razmerah nasploh v tem času prim. med drugim Bele, 2015; drobci tudi pri Bele, 2012 in 2016).

To pa je tudi čas, ko se, kot smo že ugotavljali, stari andeški ministeriali počasi umikajo s Slovenjgraškega in se selijo v štajerski Gradec. Konrad Slovenjgraški, ki se leta 1284 še pravdal s patriarhom za posest v Mislinjski dolini, se skupaj z bratom Alhohom ter bratoma Walhunom in Hermanom (»*die Windischgraeczer*« – že z značilno končnico –er, ki običajno pomeni, da ne bivajo več na matičnem gradu), nato pojavlja v vrsti listin, vezanih na prostor današnje avstrijske Štajerske ali konkretno na Gradec in okolico (prim. GZM II, št. 86, leto 1298). Dušan Kos je postavil hipotezo (za katero sam pravi, da ni nujno točna), da so obstajale na prelomu 13. v 14. stoletje štiri med seboj neodvisne plemiške družine, ki se imenujejo po Slovenj Gradcu. Eni naj bi na čelu stal Valhun, ki se je poročil s hčerjo plemenitega mariborskega meščana Eberharda in ki ga v

6 Tradicionalno poimenovanje Leupacharius povezujejo z Limbušem pri Mariboru. Ni pa povsem jasno, kako bi lahko plemiča iz rodbine Mariborskih (ali morda Konjiških?; gl. Ravnikar, 2010, 30) povezali s slovenjgraškimi posestmi.

Slovenj Gradcu srečamo le redko. Drugi je načeloval okoli leta 1300 Henrik⁷, njegovega sina (?) Otona pa smo srečali omenjenega ob neuspelem uporu slovenjgraškega plemstva proti patriarhu. Henrika skupaj s sinom Bertoldom najdemo na slovenjgraškem gradu leta 1306, ko pričata v listini, s katero sta brata Hartnid in Konrad Lipniška prepustila Konradu Aufensteinu pravice, ki sta jih imela v Lipnici (Petteneegg, 1875, Urkundenbuch, št. XXI). Družina je preživela v drugo polovico 14. stoletja in jo v virih od srede stoletja naprej srečujemo označeno kot Flemynge. Oton Flemyng je opravljal službo gradiščana v Vuzenici (1345), Slovenj Gradcu (1346), Švarcenštajnu (1360) in Marenbergu (1363; Kos, 2005, 371). Sta pa Bertold in njegov sin Oton obdržala svojo posest v Slovenj Gradcu in okolici še vse do srede 14. stoletja⁸. Tretji rodbini načeluje Konrad iz Slovenj Gradca, ki pa je že v prvi polovici 14. stoletja živel v Gradcu, čeprav je ohranil svoje interese in posesti tudi v Mislinjski dolini in na Koroškem, kar omogoča domnevo, da je njegov rod na Slovenjgraško prišel z Spanheimi. Takoj je potrebno poudariti, da sta bila Valhun in Konrad Slovenjgraška skoraj gotovo tesna sorodnika, na kar jasno kaže zelo pogosto skupno pojavljanje v listinah, in da moremo zato obe domnevni družini združiti v eno. Zadnji rod je najbrž najpomembnejši. Gre za rod Friderika in Ortolfa iz Slovenj Gradca. Slednja se prvič omenjata že leta 1228, ko skupaj s pripadnikoma slovenjgraških ministerialov Henrikom in Perengarjem pričata v že omenjeni listini oglejskega patriarha Bertolda v korist gornjegrajskega samostana (StUb II, št. 251). Zanimivo je poudariti, da sta v listini označena kot »*Ortolfus scolaris de Graeze et frater eius Fridericus*«. Očitno gre za pripadnika tistih andeških vitezov, ki so na Slovenjgraškem ostali in si ustvarili solidno družinsko zgodbo. Družini je relativno lahko slediti, saj se v vsaki generaciji ponovita osebni imeni Ortolf in Friderik. Dušan Kos je te Slovenjgraške hkrati (verjetno pravilno) povezal s kamniškimi Stupli (Kos, 2005, 372).

Na Slovenjgraškem tako srečujemo zelo raznoliko lokalno plemstvo, o katerem je razvidno, da je ravno tako želelo izkoristiti nejasen položaj po smrti češkega kralja in izsiliti čim več ugodnosti od patriarhov, ki so bili daleč in katerih moč je že upadala. Ob že naštetih plemičih poznamo še nekega Pilgrima, ki je leta 1298 označen kot gradiščan (»*der purchgrave ze Windisgretz*«) in ki je bil najverjetneje že v spremstvu Konrada Aufensteinskega. Posredno takrat prvič srečamo tega tirolskega plemiča, ki je na Koroško prišel v spremstvu svojega gospoda in novega koroškega vojvode Majnharda II. oz. njegovega sina Henrika, v povezavi s Slovenj Gradcem. Koroški vojvoda je izkoristil slabost oglejskega patriarha in se je leta 1304 polastil Slovenjgraškega (Koropec, 1978, 20). Naslednje leto srečamo v listini že novega upravitelja pokrajine. To je plemič z imenom Matej, skupaj z njim pa se v listini omenjata še gradiščan Pilgrim in njegov sin Ortolf⁹. Delitev uprave na upravitelja in gradiščana, ki smo jo spoznali že v času

7 Slednji je bil vsaj leta 1305 sodnik v Slovenj Gradcu (verjetno je govora o deželskem sodišču), ko se s tem nazivom podpiše kot prvi v listini, nastali 3. marca leta 1305 v Dravogradu (Petteneegg, 1875, Urkundenbuch, št. XVIII).

8 StLA AUR, št. 2405d in 2405h (1350, marec 25.). Gre za dve listini, s katerima je patriarh Bertold podelil Otonu in njegovemu bratu Kolonu krvno sodstvo na posestvih v okolici Slovenj Gradca.

9 StLA AUR, št. 1684a. Povsem odprto je vprašanje, ali moremo poistovetiti tega Ortolfa z Ortolfom Slovenjgraškim, ki smo ga obravnavali v prejšnjem odstavku.

andeškega gospostva, se je torej ohranila še naprej. Zanimivo pa je, da imata svojega uradnika na Slovenjgraškem tako vojvoda kot patriarh. Leta 1304 se namreč v listini, nastali v Dravogradu, med pričami pojavlja »*her Eberhart, vitztu^m ze Windischgraetz*« (MDC VII, št. 252). Isti človek je v listini z dne 5. avgusta 1304 označen kot »*plebanus sancti Egidii in provintiis de Windischgraetz*« (MDC VII, št. 251). V Mateju smemo očitno domnevati upravitelja oglejskih posesti, medtem ko je bil Eberhard vicedom koroškega vojvode. Slovenjgraško je bilo potemtakem v očeh koroških vojvod oz. tirosko-goriških grofov razumljeno kot posebna pokrajina, ki je imela svojega vicedoma in svojo od Koroške (in seveda tudi Kranjske) ločeno upravo. V zgoraj citirani listini iz leta 1305 najdemo med naštetimi tudi Friderika Hebenstreita, ki je v listini označen kot »*iz Slovenj Gradca*« in ki se prvič omenja leta 1299 (Kos, 2005, 399). Hebenstreiti so v mestu imeli svojo hišo, v začetku 14. stoletja (do 1338) pa so po nalogu koroškega vojvode Henrika Tirolskega za obrambo južnih meja posesti zgradili grad Vodriž. V mestu so svojo hišo še naprej obdržali, kot dokazuje listinsko gradivo iz 14. stoletja. Bertold Hebenstreit je še leta 1363, ko je grad Vodriž že nekaj časa stal, uporabljal osebni grb, na katerem je bil poleg škarnice, ki je simbol družine, napis Perchtoldi de Windischgraz (ARS, 1363, april 27). Tako predstavlja Hebenstreitova hiša/stolp enega od plemiških stolpov v mestu, katerega lokacije ne moremo potrditi. Poleg te plemiške hiše moremo že v 13. stoletju v mestu prepoznati vsaj še eno bivališče, ki ga lahko štejemo med plemiška – to je tako imenovana patriarhova ali, kot je bila med ljudmi v preteklosti poznana, škofova hiša. Slednjo je po pričevanju Ivana Grobelnika dal sezidati patriarh Bertold leta 1226 (o čemer naj bi pričal kamen z vklesano letnico) in naj bi nepreverjeno stala tam, kjer je danes Trg svobode 1 (Grobelnik, 1951, 15).

Gospod Slovenjgraškega je bil torej kljub silnim patriarhovim ugovorom (Skuk, 1996, 22 s.) vsaj od leta 1304 Henrik Tirolsko-Goriški, vojvoda Koroške, ki je grad in posest omenjenega leta dal v upravo svojemu zvestemu Konradu iz Aufensteina.

Konrad Aufensteinski je nato leta 1308 ponovno dobil posest Slovenj Gradca v zastavo, tokrat za 400 mark veronskih denaričev (MDC VII, št. 446), zastavo pa leta 1316 še enkrat obnovijo, tokrat za vsoto 100 mark. A tedaj se je moral Aufensteinski obvezati, da bo financiral obnovo gradu, za kar naj bi prav tako porabil 100 mark srebrnikov (MDC VIII, št. 325). Tri leta kasneje Aufensteinski prejme grad in mesto v fevd, k čemur da svoj pristanek tokrat tudi patriarh (MDC VIII, št. 490). Ko je po letu 1322 prišel Aufensteinski tudi do Guštanja, je na tleh današnje slovenske Koroške nastal pravi mali aufensteinski dinastični teritorij. Aufensteinski so na Slovenjgraško pripeljali ali na svojo stran pridobili vsaj del lokalnega plemstva. Kot njihove zveste privrženec moremo vsekakor šteti Hebenstreite iz Slovenj Gradca oz. z Vodriža, ki so ga kot, kot omenjeno, zgradili med leti 1305 in 1338. Friderik Hebenstreit se še leta 1336 v dveh listinah patriarha Bertranda imenuje kot iz Slovenj Gradca, kar bi morda lahko pomenilo, da gradu Vodriž takrat še ni bilo, čeprav je vsaj enako verjetna domneva, da je bil grad postavljen pred smrtjo vojvode Henrika Koroškega leta 1335. Vsekakor so Hebenstreiti po smrti koroškega vojvode Henrika in po prehodu Koroške v roke Habsburžanov prestopili k patriarhu, staremu/novemu gospodu pokrajine. Patriarh je svoje interese branil skozi vse obdobje Aufensteinov na Slovenjgraškem. Tako vemo, da je na gradu vzdrževal svojo

Sl. 2: Stilizirani portret patriarha Bertolda II., ki je zelo povezan s prvim razcvetom Slovenj Gradca v 13. stoletju (Wikimedia Commons).

posadko. Leta 1331 se denimo v patriarhovi listini omenjata brata Eberard in Vrizlinus, ki sta bila strelca (*sagatorius*, tj. pripadnika oboroženega viteštva), ki sta bivala na gradu (*»habitatores in castro Vindisgrez«*; StLA AUR, št. 2008d).

Svojo posest je v dolini še vedno imel samostan v Žičah, leta 1323 pa je Friderik s Kunšperka prodal desetine pri Slovenj Gradcu Frideriku iz Jablanc vzhodno od Maribora. »Nabor« plemstva, ki se je krajši ali daljši čas zadrževalo v mestu ali njegovi neposredni okolici, je tako zelo pester.

PLEMIČI V SLOVENJ GRADCU V NADALJEVANJU 14. STOLETJA

V času tirolskega gospostva nad Slovenjgraškim sta kraj in dolina doživela zelo veliko usodnih dogodkov. Slovenjgraško je zelo trpelo leta 1308, v času vojne za češko krono med Henrikom Tirolskim in Habsburžani. Po nalogu slednjih so mesto po poročilu t. i. *Avstrijske rimane kronike* med 1. in 12. julijem oblegali krški škof Henrik, grof Friderik Vovbrški in Baboniči ter ga zavzeli, vendar je Konrad Aufensteinski s pomočjo okrepitev

kmalu nato uspel grad osvojiti nazaj.¹⁰ *Rimana kronika* ni povsem natančna, saj ne vemo, ali so se oblegovalci po prihodu Aufensteina in njegovih okrepitev umaknili le z gradu ali tudi iz mesta. Vendar je, kot kaže, habsburška stran na koncu le slavila zmago.

Mesto je torej postalo žrtev bojev med družinama Tirolskih in Habsburžanov za češko krono, ki je leta 1308, po smrti zadnjega Přemyslida, postala prosta. Grad in kraj sta ostala do leta 1311 in mirovnega sporazuma med obema hišama v rokah Habsburžanov, omenjenega leta pa Slovenjgraško, ki je še vedno razumljeno kot samostojna in neodvisna pokrajina, ponovno prevzamejo Tirolski oz. njihov zaveznik Konrad Aufensteinski, ki je, verjetno ravno zato, da bi si zagotovil mesto, leta 1308 plačal 400 mark (MDC VII, št. 446; Koropec, 1978, 20). Aufensteinski so nato vse do smrti Henrika Tirolskega, koroškega vojvode, upravljali pokrajino in mesto Slovenj Gradec. 24. junija 1335, ko po smrti vojvode Henrika, na Koroškem potekajo boji za nasledstvo ter je bila v nevarnosti tudi slovenjgraška posest, patriarh Bertrand prenese varstvo, obrambo in upravljanje gradu in mesta ter dežele Slovenj Gradec na krškega škofa Lovrenca Grimminga (Otošec, 1995, št. 748). Škof je moral najprej izplačati dotedanjega zastavnika Konrada Aufensteina, spričo česar se je patriarh zavezal, da mu bo povrnil izplačanih 500 mark. Ta zastava je bila, kot kaže, izplačana v roku enega leta, saj je patriarh že leta 1336 podelil Frideriku »*Leupacherju*« posest, ležečo »*in contrata*« (se pravi ležečo na ozemlju) Slovenj Gradec ter podelil v fevd 26 hub, prav tako ležečih na Slovenjgraškem, Katarini, hčeri Viljema Galenberškega in ženi Friderika Hebenstreita, kot jutrnjo (Otošec, 1995, št. 785; prim. Skuk, 1996, 23). Friderik Leupacher je nato v dveh listinah patriarha Bertranda iz leta 1342 označen kot »*miles de terra nostra Windisgratz*« oziroma »*fidelis noster*« (StLA AUR, št. 2202a in 2202b) in je torej spadal med patriarhove ljudi. Toda patriarhova moč je bila na Slovenjgraškem šibka. Vedno teže je konkuriral Habsburžanom. Tudi zato je zastavil »*castro, ciuitate et provicia nostra de Windisgratz*« leta 1342 močnejšemu in vplivnejšemu grofu Ulriku Pfannbergu (StLA AUR, št. 2203d), od katerega je leta 1351 preko zastave posest prešla na Henrika Planinskega (StLA AUR, št. 2424b). Do tega je prišlo, ko je Ulrik Pfannberški, maršal Avstrije in glavar Koroške, zastavil svojemu svaku Henriku Planinskemu in njegovi ženi, Ulrikovi sestri Elizabeti, grad in mesto Slovenj Gradec za 2500 florentinskih goldinarjev. Planinski je nato upravljal s posestjo do leta 1363 (prim. Koropec, 1978, 21). Marca leta 1364 je nato vojvoda Rudolf (torej Habsburžan in ne več patriarh!) zastavil za 1300 funtov zlata Slovenj Gradec štajerskemu deželnemu glavarju Kolonu Vuzeniškemu (StLA AUR, št. 2899a). Od takrat naprej imenujejo glavarje Slovenjgraškega, ne glede na to, da so si patriarhi še vse do konca stoletja prizadevali za svoje pravice na tem območju, Habsburžani kot deželni gospodje. Sreda 14. stoletja je sočasno čas, ko lahko v mestu začnemo nedvomno slediti obstoju mestnih plemiških bivališč – stolpov. Omenili smo že stolp Hebenstreitov, poleg njega pa v tem času spoznamo še dva.

Svoj bivalni stolp so tako v mestu imeli še plemiči Slovenjgraški. Okrog leta 1350

10 RSt 1, št. 20, 22 in 23. *Avstrijska rimana kronika* avtorja Otokarja iz Geule je eden najpomembnejših narativnih virov za zgodovino naših dežel in prinaša vrsto dragocenih podatkov, ki jih najdemo le tu. Izšla je v kritični izdaji v seriji *Monumenta Germaniae Historica*, razdelek *Scriptores*, *Deutsche Chroniken* (MGH *Scriptores* (Dt.Chron.) 5.1. in 5.2.).

se je namreč »*Joannes de Vindisgratz*« zavezal, da bo dal podreti hodnik, ki povezuje »*turi sua sita iuxta murum ciuitatis*«, če bo omenjeno od njega zahteval patriarh. Janez Slovenjgraški je v navedeni listini hkrati jasno označen kot patriarhov fevdnik (StLA AUR, št. 2417h). Četudi se stolp prvič omenja šele v listini, nastali sredi 14. stoletja, skoraj ne more biti dvoma, da so ga Slovenjgraški dali zgraditi vsaj ob prelomu 13. v 14. stoletje, če ne že prej.

Leta 1361 viri razkrijejo obstoj še enega stolpa. 15. maja tega leta namreč aufensteinska brata Friderik in Konrad prodata patriarhu več svojih posesti, med katerimi so naštetih grad Treffen na Koroškem, grad Pukštajn (Bukovje) pri Dravogradu, stolp v Slovenj Gradcu (»*item turrin in Windischgrecz cum omnibus suis pertinentiis*«) in grad Valdek (StLA AUR, št. 2782a in 2782b). Da pri tem stolpu ne gre za stari slovenjgraški grad nad Starim trgom, povsem jasno izhaja iz uporabljene terminologije, saj listina nedvoumno loči gradove od stolpa. To posest je nato oglejski patriarh predal v fevd avstrijskim vojvodam, Rudolfu, Albertu in Leopoldu Habsburškim. Tradicionalno omembo tega stolpa postavljajo v zvezo z današnjim Rotenturnom in velja za njegovo prvo pojavitev v gradivu (prim. Pirchegger, 1962, 172; Stopar, 1993, 80 s.). Vendar z zadevo ni čisto tako. 8. februarja leta 1327 je namreč češki kralj in koroški vojvoda Henrik Tirolski zaukazal Konradu Aufensteinskemu, naj štiti posesti, ki jih je prejel za zvesto službo v fevd od oglejskega patriarha. Med temi posestmi je naštetih tudi posest, ki leži na Koroškem, in sicer grad Treffen in stolp v Slovenj Gradcu (RHSt 2, št. 1799). Če povežemo obe listini, je jasno, da obkrat govorimo o istem stolpu in da je slednji leta 1327 že stal. Stolpa torej verjetno niso zgradili šele Aufensteinski, temveč govorimo o starejši gradnji v patriarhovi lasti. Tako kot stolp Slovenjgraških, ki smo ga omenjali zgoraj, tudi zanj velja, da je bil gotovo postavljen vsaj na prelomu 13. v 14. stoletje. Seveda pa je zanimivo dejstvo, ki ga prinaša listina, tudi, da je češki kralj in koroški vojvoda Henrik Slovenj Gradec prišteval med svoje koroške posesti. Če navedeno primerjamo s prejšnjimi omembami, ko se Slovenjgraško pojavlja kot samostojna pokrajina, lahko ugotovimo, da je bil status tega prostora, ležečega med deželami, nejasen in vsaj še v 14. stoletju nedefiniran.

Še v času tirolskega gospostva nad Slovenjgraškim se v mestu pojavi še ena, sila pomembna plemiška rodbina, ki jo moramo obravnavati, to je rodbina Muttlov. Prvi predstavnik te družine je Herman, ki se v virih pojavlja med 1331 in 1338. Leta 1334 pečati v listini, izstavljeni slovenjgraškemu Judu Mušu, in je označen kot Friderikov sin (Brugger, Wiedl, 2005, št. 371; na enak način se Herman v listini podpiše še leta 1338 – StLA AUR, št. 2201a). Vendar tega Friderika ne smemo enačiti s prej obravnavanim Friderikom Slovenjgraškim/Kamniškim. V isti listini se namreč med pričami omenja tudi Fric, Friderikov sin, ki pa je iz rodbine Slovenjgraških in kamniških plemičev. Ime Friderik se sicer v širšem krogu družine Muttel pojavi le še pri Frideriku Schutzu leta 1363 (ki ga moremo postavljati v isti družinski krog zaradi uporabe enakega grba – prekrizanih bakel; prim. Kos, 2005, 372). Muttli so ena najpomembnejših slovenjgraških plemiških družin. Od šestdesetih let 14. stoletja dalje ta družina vedno bolj prevzema vodilno vlogo v mestu in okolici. Opravljali so naloge gradiščanov (Herman in njegov sin Nikolaj – PAM, 1385, julij 25. – verjetno tudi Viljem – StLA AUR, št. 3684a), poleg tega so bili še šmartinski in starotrški župniki. Tako sta bila brata Gerloch in Wisent

Muttla sočasno župnika v Šmartnem (Gerloch) in pri sv. Pankracu (Wisent). Wisent je bil v istem času še koroški arhidiakon (npr. Otorepec, 1995, št. 1357, 1364 in 1426). Herman Muttel je opravljal nalogo mestnega sodnika (Kos, 2005, 372). To je prvi primer v mestu, da je plemič opravljal meščanske naloge. V Muttlih lahko torej, seveda zelo previdno, vidimo zametke tistega, kar bi pogojno lahko označevali kot mestni patriciat. Domnevati moremo tudi, da so imeli v mestu svoje bivališče – stolp, ki pa ga ni mogoče locirati. Zgodba Muttlov kajpak ni samo zgodba o uspehih in veličini. Eden med njimi se je namreč zapletel v zgodbo, ki ni bila ravno v čast ne njemu ne družini. Bertold Muttel je postal v sedemdesetih letih 14. stoletja župnik v Beli Cerkvi severovzhodno od Novega mesta. V letih 1376 in 1377 si je nato protipravno prisvajal pravico do sevniškega vikariata. Kostanjeviški opat in samostan sta se ga dve leti zaman trudila ali odstraniti iz Sevnice ali vsaj pripraviti do tega, da bi plačeval samostanu pripadajoče dajatve. Šele poseg generalnega vikarja oglejske cerkve Jurija de Tortisa, ki je Bertoldu zagrozil celo z izobčenjem iz Cerkve, je nato pripomogla k njegovemu umiku (Mlinarič, 1987, 202; Otorepec, 1995, št. 1337 in 1340).

Župnik Bertold je bil tudi sicer sila nenavadna oseba. Preden je bil imenovan za župnika v Beli Cerkvi, je bil vikar v domačem Slovenj Gradcu, kjer je poročil Kunigundo, hčer Otona, imenovanega Scriba, iz Šentvida, s Henrikom Saverjem iz Slovenj Gradca. Imenovana sta imela tudi sina, ki ga je prav tako krstil Bertold. Nato je Bertold Muttel ugrabil Kunigundo, jo kot konkubino zadrževal pri sebi in tajil, da jo ima, ter jo nazadnje zamenjal z nekim neimenovanim zagrebškim kanonikom za njegovo konkubino. Zaradi tega se je pri Juriju, generalnem vikarju oglejske cerkve, pritožil Kunigundin oče (Otorepec, 1995, št. 1317).

Bertold se je za nameček vmešal v spor Janeza Vaista, ki je brez dovoljenja kostanjeviškega opata posedoval brežiško župnijo, in kostanjeviškega opata, ki je dosegel vrh v prav nasilnih dejanjih. Vaistovi sorodniki, »*nobiles Wlricum de Scherffenberch, Wluing dictum der Vayst, Vlricum dictum Vayst, Trestel de Rayn et Cunsonem burggrauium de Lechtenwald*«, so, s podporo Bertolda Muttla, ujeli duhovnika Otona, doma iz Sevnice, ki se je kot odposlanec oglejskega generalnega vikarja odpravil v Novo Cerkev, ga pretepli in odvlekli na brežiški grad. Podobno so ravnali z nekim drugim vikarjevim odposlancem, Tussom. Zaradi tega jih je dal generalni vikar izobčiti (Otorepec, 1995, št. 1321). Vendar kranjski arhidiakon ni razglasil izobčenja, temveč ga je, kot ugotavlja generalni vikar leta 1377, popolnoma ignoriral (Otorepec, 1995, št. 1336). Očitno se je na koncu celotna zgodba, pri kateri je ključ za razumevanje v boju za pravico do posedovanja/upravljanja prafare sv. Ruperta na Vidmu in njenih hčerinskih postojank, med katerimi je bila že zaradi dohodkov, ki jih je prinašala, najbolj zaželena ravno župnija v Sevnici, nekako zaključila, saj v arhivih ne najdemo več kakršnegakoli dokumenta, ki bi kazal, da se zadeva razvija naprej.

Ne glede na te ne ravno hvalevredne zgodbe, v katere se je zapletel ali jih celo zakuhal Bertold Muttel, moremo vseeno ugotoviti in zatrditi, da je družina Muttlov kot nobena druga zaznamovala zgodovino Slovenj Gradca in Slovenjgraškega v drugi polovici 14. stoletja.

Ponovno naj ob tem poudarimo, da je bilo število aktivnih plemiških družin, ki so tako ali drugače delovale v Slovenj Gradcu, mnogo večje, kot nam omogočajo rekonstruirati listine.

Kot podkrepitev za navedeno trditev služi dokument vojvode Rudolfa Habsburškega, ki je 16. marca leta 1364 izdal večje število listin v korist posameznih plemiških rodbin in tudi mest, vse s ciljem utrjevanja lastnega položaja. Med temi najdemo listino, naslovljeno na gradiščane in deželane iz Slovenj Gradca, v kateri je potrdil mestu njegove privilegije. V listini so kot gradiščani in deželani naštet: brata Bertold in Henrik Hebenstreita, Friderik Schütz, njegovi sorodniki Oton, Hans in Herman Müttel, Konrad Studacher, Otl in Raimprecht Slovenjgraška ter Fritz, deželski sodnik (Muchar, 1859, 368). Navedeni seznam plemičev se skoraj popolnoma prekriva s seznamom v listini, nastali eno leto pred tem, 3. maja 1363, ko so možakarji nastopali kot priče v listini Henrika Planinskega, v kateri je slednji dohodke iz Slovenj Gradca prepustil svoji ženi Elizabeti za jutrnjo (ARS, vrsta listin). V tej listini se kot priče navajajo: Pilgrim, župnik v Slovenj Gradcu, Bertold in Henrik Hebenstreita, Oton iz Slovenj Gradca, ki je bil gradiščan v Marenbergu, Fric Schucz, Oton Haucz, Herman Muttel, Nikolaj Gall (verjetni začetnik gospostva Gallenberg) in Konrad Staudacher, gradiščan v Slovenj Gradcu. Če oba seznama združimo, dobimo naštetu lokalno plemstvo, ki je dnevno delovalo na tleh Mislinjske doline v šestdesetih letih 14. stoletja. Ottlein Slovenjgraški se nato še leta 1369 poravnava s krškim škofom v zvezi s posestmi, ležečimi v okolici Vitanja (StLAAUR, št. 3058d). Pri osebi Konrada Staudacherja, slovenjgraškega gradiščana, moremo nadalje opozoriti na listino iz januarja leta 1364, s katero je Konrad izdal zadolžnico za Juda Hačima in Avidorja, kot priče pa je imel župnika v Šmartnem Markvarda, Henrika Hebenstreita in Nikolaja Pavra (iz Guštanja), sam pa je za svoja gospoda imenoval celjska grofa Ulrika I. in Hermana I. (ARS, vrsta listin). Vendar to ni prvi trenutek, v katerem se člani navedene družine v virih pojavijo v zvezi s Slovenj Gradcem oziroma njegovim prostorom. 30. januarja leta 1334 se je Herman, sin Hermana iz Staudacha, zadolžil pri Mošu, Judu iz Slovenj Gradca, za 15 in četrt marke srebra graške teže. Na to posojilo, ki se ga je zavezal vrniti do prihodnjega 25. julija, bi v primeru zamude pri vračanju prišla po unča srebra na teden zamudnih obresti. Herman Staudacher je za svoje poroke imenoval tri plemiče. Med njimi je bil tudi Fritzlein, sin Friderika iz (Slovenj) Gradca (Brugger, Wiedl, 2005, št. 371). Staudacherji¹¹ se pojavijo v več listinah krškega škofa, vezanih po večini na posesti v okolici Vitanja, in prav verjetno je, da je Konrad Staudacher oba celjska grofa priznaval za svoja gospoda zaradi tega, ker so imeli Celjani v fevdu krške posesti, in to torej nima zveze z njegovo službo gradiščana v Slovenj Gradcu.

Leta 1364 je, kot smo zapisali že prej, vojvoda Rudolf Slovenj Gradec za 1300 funtov zastavil Kolonu Vuzeniškemu. Leta 1370 se tako v Kolonovem spremstvu omenja tudi neki Orttlein iz Slovenj Gradca, v katerem moremo videti upravitelja posesti za Vuzeniškega (Petteneegg, 1875, Urkundenbuch, št. CCLXII). Zastava je bila, kot kaže, predvidena za dobo desetih let, saj je leta 1374 Albert Avstrijski Slovenj Gradec za

11 Družina sicer izhaja s Koroškega, z gradu Wilaren, imenovanega tudi Staudachhof, pri Brežah. Leta 1306 se v listinah prvič pojavi Herman Staudach, ki velja za začetnika novega rodu, živečega na tem gradu. Slednjega že v prvi listini srečamo na gradu Slovenj Gradec, kjer priča v dokumentu Konrada Aufensteina (Petteneegg, Urkundenbuch, XXI). Sicer so bili Staudachi krški ministeriali in domneva je, da naj bi v tej vlogi Herman tudi prišel v krško Vitanje. Prim. Wiessner, Seebach, 1977, 134–135. A ravno lista iz leta 1306 kaže tesno povezanost Staudachi in Aufensteini, tako da bi morda lahko tudi na tak način razložili prihod prvih v Mislinjsko dolino.

1500 funtov in 300 goldinarjev zastavil Hugu Devinskemu. Devinski so imeli mesto in gospoščino v zastavi skoraj do konca stoletja; leta 1397 jih zamenjajo Walseeji, Rudolf, Friderik in Rajnpreht. V zvezi s Hugom Devinskim je potrebno omeniti vsaj še eno stvar. Leta 1380 je od župnika Janeza, ki je bil tudi kaplan in svetovalec goriškega grofa Majnharda, kupil kamnito hišo na vogalu in domec pred cerkvijo sv. Elizabete. Ta nakup je leta 1382 potrdil vojvoda Albreht, ki hišo označi kot ležečo »*am platz*« (Weiss, 2002). Obe listini omogočata postaviti hipotezo, da je ta kamnita hiša (kot jo listina natančno označi) ista kot tista, ki smo jo omenjali že zgoraj in smo jo v 13. stoletju prepoznali kot patriarhovo hišo. Vsekakor je omenjena hiša ležala na trgu pred cerkvijo sv. Elizabete. Gotovo pa gre za isto hišo, ki jo je leta 1443 kralj Friderik IV. Habsburški podelil v fevd Rajnprehtu Walsejskemu in je ležala »*in der stat am platz*« (GZM VI, št. 93).

Začetek osemdesetih let 14. stoletja je hkrati čas, v katerem v Mislinjsko dolino pride družina Trapp. Med leti 1381 in 1384 nakupijo več posesti od Muttlov in Hebenstreitov (Maleczek, 1991, št. 18 in 21). Nato leta 1384 od Ivana (Hansa) Slovenjgraškega kupijo še stolp v mestu (Maleczek, 1991, št. 22). Stolp je ležal ob obzidju na jugovzhodni strani in naj bil še danes viden v kletnih prostorih stavbe na Vorančevem trgu 2 (Curk, 1991, 127). Na tem mestu naj poudarim, da bi bilo napačno v tem stolpu, tako kot v stolpu, ki so ga imeli Aufensteinski, videti le obrambni stolp obzidju. Pojem stolp (turn, turri ipd.) pomeni zidano hišo, v kateri je prebivalo plemstvo in ki je seveda zaradi svoje trdnosti (praviloma so bili v celoti zidani s kamnom) lahko imela tudi izpostavljeno obrambni značaj (vendar ne nujno). Trappi, ki so sicer južnotirolska družina in ne poznamo povsem njihovega motiva za prihod v Mislinjsko dolino (da je to kaj povezano s skoraj sočasnim odhodom prav tako južnotirolskih Aufensteinov, je možno, a malo verjetno), ostanejo nato v Slovenj Gradcu vse do leta 1562, ko prodajo stolp koroškemu plemiču Andreju Holleneškemu (Pirchegger, 1962, 172). Stolpa pa Trappi nimajo v lasti, saj je v lasti mestnih gospodov Habsburžanov, kar jasno izpričuje listina iz leta 1399, s katero ga je Jakob Trapp dobil od vojvode Viljema v zastavo kot vojvodski fevd, kakor ga je imel že pokojni »*Haenslein de Windischgretzer*« (Maleczek, 1991, št. 30). Ivan Slovenjgraški je umrl med 22. marcem, ko še izda listino v korist Janeza iz Loke, ki je v listini označen kot »*dem erbern chnecht*« (PAM, vrsta listin), in 28. septembrom 1399, ko je bil že pokojni.

PETNAJSTO STOLETJE

S tem podatkom nismo prišli samo do konca 14. stoletja, temveč tudi do ene najpomembnejših oseb srednjeveškega Slovenj Gradca, Janeza iz Loke. O njem in o njegovi ustanovitvi meščanskega špitala leta 1417¹² je tehtno razpravo napisal Jože

12 Ustanovna listina je nastala sicer leta 1419, vendar se špital prvič omenja že dve leti pred tem, ko 7. marca 1417 slovenjgraška meščana (purger ze Windischgrecz) in cerkvena ključarja cerkve sv. Elizabete v Slovenj Gradcu (zechlewt sand Elsspeten goczhaws daselbs ze Windischgrecz) Nikolaj Gaisler (Niclas der Gysler) in tkalec Pavel (Pawle weber) prodata s privoljenjem tamkajšnjega mestnega sodnika in zlatarja Egidija (Gilgen des goltsmid die zeit stat richter), mestnega sveta, dvanajsterice in vse občine slovenjgraškemu meščanskemu špitalu (auf das spital hie ze Windischgrecz), ki stoji poleg cerkve sv. Elizabete (bey dem sand Elsspeten goczhaws gelegen), za dvajset dunajskih mark denarja kopaljško uto v sloven-

Mlinarič (1986, 315–326). Tej razpravi bi le težko dodali kaj bistveno novega, zato bo naslednji del besedila v največji meri povzet po njej.

Janez iz Loke se v slovenjgraškem gradivu omenja med letoma 1399 in 1424. Ob svoji prvi omembi je bil že vdovec, imel pa je mladoletnega sina Bernarda, ki je kasneje očeta nasledil v službi slovenjgraške gosposčine. Praviloma se Janez vedno navaja kot »*amptman ze Windischgretz*«. Domnevamo, da je izhajal iz Škofje Loke na Kranjskem. Bil je plemenitega rodu, čeprav ne iz katere pomembnejših plemiških rodbin, kar dokazuje tudi že omenjena oznaka »*erbern chnecht*« iz leta 1399. Omenjeno je bil eden od razlogov, zakaj ne on ne njegov sin nikoli nista postala slovenjgraška meščana. Toda Janez se je v Slovenj Gradec preselil kot bogat človek, kar dokazujejo številni nakupi posesti. Mlinarič je v svoji razpravi naštel kar 25 kmetij (od katerih je 9 pustot), dva domca, mlin, več njiv, tri vrtove, gozd, hiši in pravico do 32 veder gornine, kar vse je Janez iz Loke kupil med 1399 in 1419. Navedeno zemljo je vsaj v določeni meri dajal naprej v zakup po kupnem pravu, prav tako pa je tudi sam prejemal posest pod temi pogoji. Zaradi premožnosti nas ne preseneča, da je Janez denar tudi posojal. Med vsemi pa je gojil najtesnejše stike z s pripadniki družine Muttlov in njihovimi sorodniki. Špitalu je Janez zapustil obširno posest (Mlinarič, 1986, 320 ss.), ki jo je nato še dodatno povečeval z novimi darovnicami. Ob njegovi smrti je bil slovenjgraški špital tako dobro dotirana ustanova, ki je bila sposobna sprejeti in oskrbeti večje število pomoči potrebnih. Vendar njegov sin Bernard, ki je nasledil očeta tako na posesti kot v službi oskrbnika gospostva, očetu ni bil enakovreden in je relativno hitro zapadel v krizo in si je moral denar celo sposojati (Mlinarič, 1986, 319).

A ker nas v tem prispevku zanima predvsem plemstvo v in ob Slovenj Gradcu in njegov odnos do mesta, moramo vendarle ugotoviti, da se v teh »*Janezovih listinah*« še skrivajo zanimivi podatki. 20. aprila leta 1419 je plemič Bernard Schrott prodal Janezu več posesti, med katerimi je tudi hiša, ležeča ob mestnem obzidju (»*an der ring mawr in der stat ze Windisch Grätz*«), ki je bila prej v lasti pokojnega Greifenfelškega (PAM, vrsta listin; Greifenfels je grad vzhodno od Celovca). Grad in posest Greifenfels sta bila od leta 1315 dalje v lasti Aufensteinov in na ta način je seveda lahko razložiti prisotnost njihovih viteзов v mestu, ki so ga upravljali. Kje je bila ta hiša, ki jo moramo ravno tako prištevati med plemiške stavbe – stolpe – pa ne vemo. Kot malo verjetno obravnavamo možnost, da bi tu šlo za aufensteinski stolp, predhodnik današnjega Rotenturna. Prav tako navsezadnje ne vemo, kje je bilo bivališče Muttlov. Glede na ohranjeno gradivo je kaj malo verjetno, da so bivali na gradu, kjer ob župniku in vojaški posadki tudi ni bilo več ravno veliko prostora, in je zato najverjetneje, da so imeli svojo hišo – stolp – v mestu. Slednjic leta 1408 kot oskrbnik na Slovenjgraškem deluje Ahac Trebniški z gradu Trebnik v Konjicah¹³, ki je, kot kaže, bival na gradu. Odprta, in dokaj verjetna, ostaja možnost, da so Muttli bivali v nekdanjem aufensteinskem stolpu.

jegraškem mestu (die padstuben gelegen in der stat daselbs ze Windischgretz), ki stoji med hišama »*des Zerch vnd des Hinner*« (orig. v PAM, vrsta listin).

13 PAM, vrsta listin. Ahac Trebniški je nasledil Fleminga, ki smo jih spoznali kot slovenjgraške gradiščane na nekaterih njihovih posestvih (npr. Švarcenštajn južno od Velenja) in je morda na ta način mogoče razložiti njegovo pojavljanje v Slovenj Gradcu.

Leta 1435 je prenehala zastavna pravica Walseejev na Slovenjgraškem in od tega leta dalje so Habsburžani sami nastavljali svoje oskrbnike z letno plačo petdeset funtov (Koropec, 1978, 22). Med letoma 1435 in 1449 je to službo opravljal Viljem Metz (prim. StLA AUR, št. 5540 in 5599), ki je deloval skupaj z Bernadom iz Loke, upraviteljem iz Slovenj Gradca (PAM, vrsta listin, 1438, 27. junij). Viljem Metz je v listinah označen kot »edlen vesten« ali »*edlen und vessten*«.

Leta 1466 prvič najdemo v listinah ime novega upravitelja Slovenj Gradca, to je Egidij (Gilig) Schulthauzinger (Weiss, 2002, 1466, 24. avgust), ki je nato to nalogo opravljal do leta 1483 (1484). Leta 1484 potem nastopi službo Lenart Brezinger (Koropec, 1978, 22). Čas upravitelja Schulthauzingerja je čas ene najhujših preizkušenj v zgodovini mesta in doline. V sedemdesetih in osemdesetih letih 15. stoletja so namreč dolino na svojih pohodih večkrat prešli Turki. Dokumentirano se je to zgodilo v letih 1473, 1476, 1478, 1480 in 1483. Ob njihovem prvem vdoru se jim je z veliko poguma, pa ne ravno toliko pameti poskusil postaviti po robu Egidij Schulthauzinger. S svojo vojsko, ki naj bi po poročilu koroškega kronista Jakoba Unresta štela okoli 100 mož, je prodril iz mesta in napadel Turke, katerih vojska naj bi štela 8000 mož, vendar so bili pri tem branilci hudo premagani (Unrest, 1957, 42). Sam upravitelj se je očitno uspel rešiti, saj je nato utrdil stolp, v katerem je tudi bival, in se pri naslednjih turških obiskih obnašal previdneje.

Prva dva pohoda, ki sta prinesla s seboj silno uničenje in opustošenje, sta povzročila, da so utrdili tako že omenjeni upraviteljev stolp v mestu kot tudi župnišče sv. Pankracija na gradu. Egidij Schulthauzinger niti po izgubi službe upravitelja Slovenj Gradca ni zapustil mesta in je v njem bival še naprej. Tako je leta 1486 pečatil listino Jurija Hautza, ki jo je ta izstavil v korist meščanskega špitala, in se je dal podpisati kot »*Gilig Schulthaiczinger von Schulthaiczing*«, bivajoč v Slovenj Gradcu (PAM, vrsta listin, 1486, 9. december).

Lenart Brezinger je nato svojo službo opravljal do leta 1489, ko je bilo njegovo službovanje nasilno prekinjeno, saj je mesto padlo pod oblast madžarskega kralja Matije Korvina. Četudi je krvavi in v veliki meri usodni spopad med cesarjem Friderikom III. in madžarskim kraljem, ki je potekal med letoma 1479 in 1490 (se pravi, na vrhuncu turške nevarnosti; Štih, Simoniti, 2009, 204 s.), prizadel Slovenj Gradec šele povsem na koncu obračuna, je vendar usodno odmeval tudi v Mislinjski dolini. Madžari so grad zavzeli s silo, mesto pa se je nato predalo. Utrditev gradu, izvedena le malo pred tem, torej ni dala rezultata. Po koncu vojne in umiku Madžarov je Slovenj Gradec ponovno pristal v cesarjevih rokah. Slovenjgraško je bilo najprej podeljeno koroškemu deželnemu maršalu Ladislavu Pragerju, leta 1493 pa njegovemu bratu Francu. Slednji je prejel cesarski grad in stolp, ki ga je prej imel Egidij Schulthauzinger, za vsoto sto funtov denaričev letno, zavezati pa se je hkrati moral, da bo popravil ruševine na grajskem griču in adaptiral Schulthauzingerjev stolp v mestnem obzidju ter ga predelal v novo središče mesta (Weiss, 2002, 1493, 1. julij; prim. Koropec, 1978, 23 s.).

S tem smo prišli do konca 15. stoletja, do prelomnice, ki tradicionalno velja v zgodovinopisju za mejo med srednjim in novim vekom in ki se v našem primeru dejansko pokaže kot pomembna. Nekdanji stolp v mestu, ki so ga posedovali Aufensteinski in nato mestni upravitelji, je bil predelan predelan v novoveško palačo. Slednja je odtlej služila mestu kot njegovo upravno središče in ni bila več »le« bivališče plemiške družine.

ZAKLJUČEK

Ugotovili smo, da Slovenj Gradec ni nobena izjema, kar zadeva privlačnost mesta za plemstvo in možnosti, ki mu jih je udejstvovanje v njem ponujalo. Razprava se je osredotočila predvsem na tiste družine, ki so v mestu stalno živele krajši ali daljši čas, in se časovno posvetila obdobju dvestotih let, 14. in 15. stoletju. V 13. stoletju, ki je Slovenj Gradcu sicer že prineslo prvi razcvet, o plemstvu v mestu namreč tako rekoč še ne moremo govoriti. Poleg kastelanov na gradu nad Starim trgom, ki so nedvomno sooblikovali politiko urbanega naselja pod njim, najdemo znotraj mestnih meja nastanjenih le malo družin; ravno tako malo je plemiških bivališč. V mestu je tako stala t. i. patriarhova hiša, ki jo lahko pogojno prištevamo med plemiške stavbe, prav tako pa so imeli v Slovenj Gradcu, kot kaže, že od konca 13. stoletja svoje bivališče plemiči Slovenjgraški in Hebenstreiti. Nekje na prelom med 13. in 14. stoletjem moremo datirati tudi izgradnjo bivališča, ki so ga kot svojega uporabljali zakupni upravitelji Slovenjgraškega, prvič pa se omenja šele v zvezi s Konradom Aufensteinskim leta 1327.

V 14. stoletju se nato položaj začenja vidno spreminjati. Konec dvajsetih ali v začetku tridesetih let 14. stoletja pride v mesto družina Muttlov, ki je več kot pol stoletja odločilno vplivala na zgodovino pokrajine in je sočasno edina plemiška družina med vsemi, za katero vemo, da so njeni člani opravljali meščanske naloge in da so bili torej meščani mesta Slovenj Gradec. V 14. stoletju se razen njih na Slovenjgraškem pojavlja veliko število različnih plemičev, ki so vsi očitno tesno povezani tako s pokrajino kot z mestom, vendar za večino med njimi ne moremo ugotoviti niti njihovega bivališča, kaj šele natančneje opredeliti njihove vloge in pomena.

Drugače je z družino tirolskih Trappov, ki v začetku osemdesetih let 14. stoletja pridobijo večjo posest v mestu in okolici ter bivajo v mestu v nekdanjem stolpu Slovenjgraških. Sočasno kot Trappi v mesto z Gorenjske pride še en izjemno pomemben plemič, ki močno vpliva na zgodbo mesta, to je Janez iz Loke. Janez, ki je med drugim zgradil mestni špital s pripadajočo špitalsko cerkvijo, je za seboj zapustil (skupaj s sinom Bernardom) celo vrsto listin, ki pričajo o njegovi dejavnosti.

Našteta plemiška bivališča so hkrati vsa, ki jih je bilo mogoče v Slovenj Gradcu prepoznati (in nekatera tudi lokalizirati) v srednjeveškem času. Vendar gradivo nedvomno kaže na to, da je smiselno predpostaviti še veliko večjo navzočnost plemstva v mestu, spričo česar ni dvoma, da moremo v plemstvu prepoznati tisti privilegirani del prebivalcev v mestu, elito, ki je najodločilneje poganjala kolo dogodkov v obravnavanih dvestotih letih.

THE URBAN NOBILITY IN SLOVENJ GRADEC FROM THE 13th TILL 15th CENTURIES*Tone RAVNIKAR*

University in Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia
 e-mail: tone.ravnikar@guest.arnes.si

Aleš MAVER

University in Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia
 e-mail: ales.maver@um.si

SUMMARY

The topic of a city and its nobility is naturally not new, but it wasn't discussed very often in the past. In its focal point there is the relationship between a city and the nobility inside its borders. Medieval cities were places, attracting among others the nobility, for it saw in them a polygon enabling it to realize its economic as well as political ambitions. Therefore it can be stated that the presence of the nobility in cities in general, and in cities on the territory of the present day Slovenia, remained a constant for the entire discussed period. The nobility used cities as marketplaces and there their assemblies or judicial assemblies took place. Hence, both higher and lower nobility showed their presence in cities. Particularly the second group acknowledged them as a privileged place for realization of its ambitions. So many noble families settled permanently inside their borders, especially since the 14th century. They built their own dwellings, the so called towers, usually separated from a city in terms of law.

Slovenj Gradec was no exception to the rule. The paper focused particularly on the families living in it for shorter or longer periods. In terms of timespace, it covers mainly the 14th and 15th centuries, since from the 13th century, one can barely speak of nobility in the city. Besides castellans of the castle above Stari trg, who certainly contributed to the politics of the urban settlement under the castle, there were only few noble families living in the city. Hence, dwellings of nobility were pretty rare during this period. The so called »patriarchal house«, already standing in Slovenj Gradec, can be conditionally regarded as a building of nobility. Besides that it seems that nobles of Slovenj Gradec as well as Hebenstreits already had their dwellings in the city from the end of the 13th century. The dwelling used by administrators of the Slovenj Gradec province is mentioned in 1327 for the first time as an Aquileian fief, but it was probably built a few decades earlier.

In the 14th century the situation started to change. At the end of the 1320s or at the beginning of the 1330s, the noble family of Muttl arrived to the city, in turn decisively influencing the history of the whole province, for their members served both as parish priests of the most important parishes of the valley and as administrators of lands. Members of the Muttl family are also the only nobles attested as holders of city offices and therefore as Slovenj Gradec citizens. In the Slovenj Gradec province, many more different

nobles showed their presence during the 14th century, but their dwellings, let alone their role and importance can't be determined for most of them.

The Trapp family of Tyrolean descent, gaining a larger property in the city and its surroundings in the 1380s and dwelling in the city in the former tower of the Slovenj Gradec nobles, offers a different picture. Around the same time, another important noble, greatly influencing the city history, moved to Slovenj Gradec from Upper Carniola, i. e. John (Janez) of Loka. He not only built the city hospital together with the hospital church, counting among the foremost Gothic monuments of sacral art in Slovenia, but also left (together with his son Bernard) a great amount of written documents, highlighting his activities. This material also enables us to confirm another noble dwelling in the city, i. e. the Greifenfels tower, probably built already during the first quarter of the 14th century, when the Slovenj Gradec province was administered by the Aufensteins.

Only the mentioned dwellings could be traced (and some of them also located) in Slovenj Gradec during the middle ages. But sources undoubtedly show that it's reasonable to presume much greater presence of nobility in the city. Although it would be an exaggeration to speak of a city patriciate, it can nevertheless be taken for granted that the nobility was the privileged part of the city dwellers, an elite, decisively influencing events in the city during the discussed two centuries.

Keywords: Slovenj Gradec, urban nobility, towers of nobility, Berthold II of Aquileia, John (Janez) of Loka, the Muttl family, the Trapp family

VIRI IN LITERATURA

ARS – Arhiv Republike Slovenije (ARS), vrsta srednjeveških listin.

Brugger, E., Wiedl, B. (2005): Regesten zur Geschichte der Juden in Österreich im Mittelalter. Band 1: Von den Anfängen bis 1338. Innsbruck, Wien, Bozen, StudienVerlag.

Gradivo III – Gradivo za zgodovino Slovencev, III. Kos, F. (ur.). Ljubljana, Leonova družba, 1911.

Gradivo IV – Gradivo za zgodovino Slovencev, IV. Kos, F. (ur.). Ljubljana, Leonova družba, 1915.

Gradivo V – Gradivo za zgodovino Slovencev, V. Kos, F., Kos, M. (ur.). Ljubljana, Leonova družba, 1928.

Gradivo 6/1 – Gradivo za slovensko zgodovino v srednjem veku, 6/1. Listine 1246–1255. Baraga, F. (ur.). Ljubljana, Založba ZRC, 2002.

GZM II – Gradivo za zgodovino Maribora, II. Mlinarič, J. (ur.). Maribor, [s. n.], 1976.

GZM VI – Gradivo za zgodovino Maribora, VI, Mlinarič, J. (ur.). Maribor, [s. n.], 1980.

Maleczek, W. (1991): Urkunden des 14. und 15. Jahrhunderts für steirische Empfänger aus dem Archiv der Grafen Trapp auf der Churburg (Vinschgau, Südtirol). Zeitschrift des Historischen Vereins für Steiermark, 82, 59–133.

MDC VII – Monumenta historica ducatus Carinthiae. Geschichtliche Denkmäler des Herzogthumes Kärnten. Band 7: Die Kärntner Geschichtsquellen 1300–1310. Wiessner, H. (ur.). Klagenfurt, F. v. Kleinmayr, 1961.

MDC VIII – Monumenta historica ducatus Carinthiae. Geschichtliche Denkmäler des Herzogthumes Kärnten. Band 8: Die Kärntner Geschichtsquellen 1310–1325. Wiessner, H. (ur.). Klagenfurt, F. v. Kleinmayr, 1963.

MGH Scriptorum (Dt.Chron.) – Monumenta Germaniae Historica, Scriptorum, Deutsche Chroniken (MGH Scriptorum (Dt.Chron.) 5.1. in 5.2.). Seemüller, J. (ur.). Hannover, [s. n.], 1890.

Otorepec, B. (1995): Gradivo za slovensko zgodovino v arhivih in bibliotekah Vidma (Udine) (1270–1405). Ljubljana, SAZU, ZRC SAZU.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor, vrsta listin (po izdaji na <http://monasterium.net>).

Pettenege, E. G. (1875): Die Herren von Aufenstein. Ein Beiträge zur österreichischen Geschichte im 14. Jahrhunderte. Posebna izdaja teksta, ki je izšel primarno v: Jahrbuch der heraldischen Gesellschaft »Adler« in Wien 2. Posebni izdaji je dodan še Urkundenbuch s ediranimi aufensteinskimi listinami.

RHSt 1 – Regesten des Herzogtums Steiermark. Erster Band: 1308-1319. Wiesflecker, H. (ur.). Graz, Historische Landeskommission der Steiermark, 1976.

RHSt 2 – Regesten des Herzogtums Steiermark. Zweiter Band: 1320–1330. Redik, A. (ur.). Graz, Historische Landeskommission der Steiermark, 2008.

StLA AUR – Landesarchiv der Steiermark Graz, Allgemeine Urkundenreihe.

StUB II – Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark. II. Band: 1192–1246. Zahn, J. von (ur.). Graz, Verlag des Historischen Vereines für Steiermark, 1879.

- StUB III** – Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark. III. Band: 1246–1260. Zahn, J. von (ur.). Graz, Verlag des Historischen Vereines für Steiermark, 1903.
- StUB IV** – Urkundenbuch des Herzogthums Steiermark. IV. Band: 1260–1276. Pferschy, G. (ur.). Wien, Veröffentlichungen der Historischen Landeskommision für Steiermark/33, 1975.
- Unrest, J. (1957):** Österreichische Chronik. Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum 6. Scriptorum Rerum Germanicorum. Nova series. Tomus XI. Weimar, Böhlau.
- Weiss, N. (2002):** Das Städtewesen der ehemaligen Untersteiermark im Mittelalter. Quellen zur Rechts-, Wirtschafts- und Sozialgeschichte. Graz, Selbstverlag der Historischen Landeskommision für Steiermark. [Objavljeni regesti na CD-romu so priloga knjigi.]
- Bele, M. (2012):** Posesti krške škofije na področju današnje slovenske Štajerske v drugi polovici 13. stoletja. *Studia Historica Slovenica*, 12, 2–3, 543–571.
- Bele, M. (2015):** Slovenian Styria in the narrative sources of 13th century. *Acta Histriae*, 23, 4, 655–674.
- Bele, M. (2016):** Posesti krške škofije na področju današnje slovenske Štajerske v drugi polovici 13. stoletja. Del 2. *Studia Historica Slovenica*, 16, 1, 11–36.
- Curk, J. (1991):** Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem. Urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja. Maribor, Obzorja.
- Grobelnik, I. (1951):** Slovenj Gradec v srednjem veku. V: Slovenj Gradec 1251–1951. Ob 700 letnici. Slovenj Gradec, [s. n.], 12–29.
- Koropec, J. (1978):** Srednjeveško gospostvo Slovenj Gradec. Časopis za zgodovino in narodopisje, 49 = 14, 16–32.
- Kos, D. (2005):** Vitez in grad. Vloga gradov v življenju plemstva na Kranjskem, slovenskem Štajerskem in slovenskem Koroškem do začetka 15. stoletja. Ljubljana, Založba ZRC.
- Kosi, M. (2008):** Začetki mesta Slovenj Gradec. Prispevek k nastanku mest na jugovzhodnem Koroškem v srednjem veku. *Kronika*, 56, 131–164.
- Mihelič, D. (2015):** Apollonio: Družina notarjev, vicedominov, konzulov, sodnikov, prokuratorjev *Acta Histriae*, 23, 4, 631–654.
- Mihelič, D. (2017):** Ekonomska privlačnost srednjeveškega Pirana za tuje doseljence. *Annales, Ser. hist. sociol.*, 27, 1, 31–40.
- Mlinarič, J. (1986):** Slovenjgraški meščanski špital. Časopis za zgodovino in narodopisje, 57 = 22, 315–327.
- Mlinarič, J. (1987):** Kostanjeviška opatija 1234–1786. Kostanjevica, Galerija Božidar Jakac.
- Mlinarič, J. (2006a):** Maribor od prve omembe kot mesto (1254) do leta 1500. *Studia Historica Slovenica*, 6, 2–3, 261–278.
- Mlinarič, J. (2006b):** Župnija sv. Janeza Krstnika v Mariboru v srednjem veku. *Studia Historica Slovenica*, 6, 2–3, 297–308.
- Mlinarič, J. (2016):** Mariborska župnika, kasnejša sekovska škofa, Ulrik II. pl. Paldauf (1297–1308) in Wocho (1317–1334). *Studia Historica Slovenica*, 16, 1, 37–47.

- Muchar, A. von (1859):** Geschichte des Herzogthums Steiermark. Theil 6. Graetz, Damian und Sorge.
- Pirchegger, H. (1962):** Die Untersteiermark in der Geschichte ihrer Herrschaften und Gülden, Städte und Märkte. München, R. Oldenbourg.
- Ravnikar, T. (2006):** Kraji na slovenskem Štajerskem in Maribor v srednjem veku. *Studia Historica Slovenica*, 6, 2–3, 279–296.
- Ravnikar, T. (2010):** Benediktinski samostan v Gornjem Gradu. Maribor, ZRI dr. Franca Kovačiča.
- Skuk, J. (1996):** Zgodovina župnije Slovenj Gradec. V: Koroški zbornik 1. Ravne na Koroškem, Slovenj Gradec, Zgodovinsko društvo za Koroško, 7–30.
- Stopar, I. (1993):** Grajske stavbe v vzhodni Sloveniji. 4. knjiga. Med Solčavskim in Kobanskim. Ljubljana, Viharnik.
- Štih, P. (2003):** Rodbina koroških Spanheimov, prvih gospodov Kostanjevice. V: Smrekar, A. (ur.): Vekov tek. Kostanjevica na Krki 1252–2002. Zbornik ob 750. obletnici prve listinske omembe mesta. Kostanjevica na Krki, Krajevna skupnost, 55–76.
- Štih, P., Simoniti, V. (2009):** Na stičišču svetov. Slovenska zgodovina od prazgodovinskih kultur do konca 18. stoletja. Ljubljana, Modrijan.
- Wiessner, H., Seebach G. (1977):** Burgen und Schlösser in Kärnten um Wolfsberg, Friesach, St. Veit. Wien, Birken.
- Vischer, G. M. (1971):** Topographia Ducatus Stiriae. Stopar, I. (ur.). Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Žontar, J. (1932):** Banke in bankirji v mestih srednjeveške Slovenije. Glasnik muzejskega društva za Slovenijo, XIII, 21–35.